

«Noe ingen har sett før på Sørlandet». Arendal kan vekke oppmerksomhet med en ny sjøside, mente arkitekten i Asplan Viak.
ILL.: ASPLAN VIAK

Ålesunds ansikt. Hva om en historisk by i jugendstil krever særskilte hensyn?
FOTO: STEIN J. BJØRGE

JØRN HOLME får sitt å stri med etter å ha tatt over som riksantikvar denne uken. Med virkningene av «spleiselag», for eksempel.

Byggekonsten er samfunnets speil

SPLEISELAG er et koselig ord. Med en klang av dugnadsånd, naboer og venner som drar lasset sammen. Godt å ty til for hovedstadens maktthavere under utbyggingen i Bjørvika. Det ble hentet frem nærmest av vanvare, da et byråd hadde flottet seg over evne med senketunnel under fjorden og andre milliardsluk.

Utbyggerne ble bedt om å betale en del av gildet, for hva som tidligere hadde vært det offentliges oppgaver. Dermed ble det så rådyrt for investorene at bare de aller mest pengesterke kunne være med. Vanlige hus for vanlige folk ble ikke økonomisk bærekraftig. I deres sted kommer de glinsende konstruksjoner, formet av flybårne stjernearkitekter fra den store verden. Det ble oversett i farten at utbyggerne egentlig var oss som bor i landet – vårt havnevesen og veivesen og statsbaner – vårt felleseie plutselig kledd ut som forretningselskaper, AS Rom, AS Hav og andre, med knallharde utbyttekrav.

Frie hender. Med ett var «spleiselaget» blitt et forbilde, som pengelense kommunepolitikere i by og bygd kan strekke seg etter: Penger mot innflytelse har vært en velkjent byttehandel siden tiden morgen. Nå hørtes det ut som en ny snarvei for å få de offentlige budsjettene til å gå opp. De mest kapitalsterke utbyggere hentes inn til å bla opp mest mulig av det stat og kommune pleide å betale, så får de til gjengjeld bestemme desto mer og legge opp rammene for hvordan byen og stedet skal se ut. De er jo ikke julenisser når de tar

«Den internasjonale stilen er i ferd med å gjøre byer og steder gradvis mer like verden over»

regningen. De må få sitt vederlag. Mest mulig frie hender. Det betyr en desto rære utbygging.

Slikt har en arkitektonisk side. Den mest regningssvarende løsning for slike utbyggere, som i utgangspunktet har tatt på seg så ruvende økonomiske forpliktelser, er hva jeg vil kalle den internasjonale brutalismen, som gjentar de samme moduler verden over og stadig oftere utvisker stedets egen profil.

Her og der dukker små og litt større Bjørvikaer opp på tegnebrettet. Noen steder tas de imot med åpne armer av de lokale, som lykkønsker hverandre med at nå er også de blitt moderne. Andre steder blir det bråk.

Slaget om Ålesund. Et eksempel den siste tid er Ålesund: I fiskebåtmillionærenes og jugendhusenes by har det vært kvasse tak om en storslagen utbyggingsplan midt i byen, på «Sørsida», med det imponerende navn «Keiser Wilhelmskvartalet». Sunnmøres svar på Bjørvika, med åpning for høyhus og gigantiske plassrom, hinsides enhver målestokk for byen ellers, men vedtatt av bystyret. De planer som trauste kommunefolk tidligere hadde snekret sammen, var erstattet av et «privat forslag». En ualminnelig kapitalsterk krets sto bak. Utbyggerne kunne sikkert ta sin del av grunninvesteringene, må vite, ettersom det nye vedtaket ville gi dem kort på hånden mer innbringende enn noen andre i byen kunne drømme om. Hva om Ålesund som historisk by i jugendstil krevde særskilte hensyn? Bråket ble ikke mindre av at noen aktører blant utbyggere og kommunepolitikere ble beskyldt for å kjenne hverandre litt for godt. Enkelte gjenstridige minnet om hvor-

dan Sunnmøres hovedstad i sin tid hadde fått et belastet ry etter sprengningen av byens fuglefjell og av den praktfulle Rønnebergvillaen, og etter sin seier i konkurransen om Norges styggeste rådhus – den konkurransen er beinhard – samt en begravet mastodont kalt «Pippi». Etter hvert møtte keiserens kvartal så sterk motstand at bystyret nylig utsatte saken. De besluttet arkitektkonkurranse, mens partene kunne ruste seg for neste støt i slaget om Ålesund.

De omstridte tomtene var i stor utstrekning kommunale. En kritiker fra arkitektenes rekker påpekte: Det er vanskelig å forstå motivet for å investere i planlegging i slikt omfang på tomter man ikke eier, dersom det ikke gir helt spesielle utsikter til avkastning å by over alle andre når tomtene utlyses for salg.

Lokale smerterop. Bråk ble det også i Arendal, der planer var lagt frem for å forvandle sjøsiden, mellom Langbrygga og Barbu for dem som er lokalkjent. Et område som har hatt Kyst-Norges varmerke med lasteskuter og måkeskrik og befestningsanlegg med røtter fra 1600-tallet, det skulle bli Arendals lille Bjørvika. «Noe som alle vil legge merke til, som ingen har sett før på Sørlandet», het det i plandokumentet fra konsulentfirmaet Asplan Viak. Også her var håpet at utbyggerne skulle betale en del av grunninvesteringene. Formannskapet vedtok i vår utbygging i noe tillempet form, men vedtaket støtte på en lokal uvilje som var sterk nok til at politikerne måtte gjøre tilbaketog. «Vi kan ikke la det se ut som en flyplass eller en UFO-stasjon». Røster hever seg nå for det som kalles en «plansmie», der innbygger-

Det nye Bjørvika. Eller New Jersey? Los Angeles? Shanghai? Lagos? I dag lager man det samme overalt på kloden. Alt ser ut som det kan være hvor som helst.

FOTO: TOM A. KOLSTAD

ne kan få et ord med i laget før det er for sent.

Slike plansmier har begynt å gripe om seg i det siste, med deltagelse fra dem som faktisk skal leve med resultatet av utbyggingen, og med Erling Okkenhaugs miljøgruppe Allgrønn som utrettelig pådriver. En slik har vært holdt nettopp nå i trønderbygda Åfjord på Fosna, der lokale krefter har tatt grep. Sentrale myndigheter lover hjelp til lignende formål ifølge den nye Arkitekturmeldingen, som Trond Giske rakk å legge frem før han overlot kulturministerstolen til Anniken Huitfeldt.

Mangfold vales bort. Konfliktene blir desto mer påtrengende fordi arkitekturen særlig for ofentlige bygg og næringsbygg de siste årene har svingt sterkt i retning av den internasjonale brutalismen, aktuell i dagens Oslo gjennom modellene for Bjørvika og for Vestbanen. Slike bygninger står i noens øyne som bilder på menneskenes overmodige inngrep i sine omgivelser. Spørsmålet om hvordan hus bør se ut er uansett avhengig av smak og behag og ulikt temperament hos ulike mennesker. Ett er likevel hevet over diskusjon: Den internasjonale stilen er i ferd med å gjøre byer og steder gradvis mer like verden over.

Tidligere tiders hus uttrykte byggeskikkens ulike språk og dialekter. Vi kunne se husets opphav, om det var sørlandsk eller trøndersk, om det røp et herkomst fra kyststripa eller fra dalstroka innafor, om det var nederlandsk, sentraleuropeisk eller orientalsk, i fortidens utallige variasjoner. Det kunne til og med skje at en bygning avslørte seg som en vaskeekte bergenser, kanskje med en lettsindig vipp i takprofilen på gavlen, eller den

sirlige fasaden fortalte om en sorenskrivergård fra fjordbygden, eller en sindig gudbrandsdøl i laft. De aller kyndigste kunne hevde å dra kjensel på en detalj fra Skudeneshavn. Lett var det å peke ut dem som tilhørte de engelske bakgater i rød murstein, eller en Middelhavsverden med hvitkalket vern mot solen. Kinesisk stil var en gang sjelden til å ta feil av, eller thai, eller de mange varianter av indisk.

Det samme over alt. I dag er dette forbi, nesten over alt. Det er umulig i 2009 å tyde tilhørigheten til et nytt byggeprosjekt, om det oppføres i Ålesund, Bjørvika, Los Angeles eller Shanghai. Dette er den arkitektoniske side ved globaliseringen som vi alle er underlagt. Gradvis blir våre menneskeskapte omgivelser løsrevet fra stedets signatur, nasjonalt, regionalt og lokalt. Den retning i arkitekturen som nå har overtaket, vil hevde at å gjenskape en lokal dialekt i byggeriet er utenpåklisset staffasje, som må avvises strengt, fordi verden er blitt en, og byggeteknikken likeså. Dette er paradokset i dag da mange så gjerne vil holde på hver sin dialekt når de snakker.

Hvor som helst. Oslos gamle Vestbanebygning, som de ivrigste riverne vil fjerne, har en umiskjennelig aura av det 19de århundrets Europa, og minner om at stedet har en historie; de nye modellene presentert fra Vestbanetomtens arkitektkonkurranse i høst kunne vært laget hvor som helst på kloden hvor det finnes et tegnekontor eller et dataprogram for byggmoduler. Noen av oss kan beklage at verden blir mer ensrettet, men slik er den globale tilværelse, der folk går i

«Penger mot innflytelse har vært en velkjent byttehandel siden tidenes morgen»

samme slags klær og gjør de samme ting under de fleste himmelstrøk.

Det betyr: Hver gang en by eller bygd sier ja til forvandling etter vår tids modell, er det et steg på veien til å bli hvor som helst. Mange har erfart at når vi selv er på reise, så tiltrekkes vi av steder som har sitt ansikt og sin karakter i behold, mens det stedet som er blitt hvor som helst, vekker vår likegyldighet. Den byen og den bygda som får høyest verdi, er den som makter å holde på sitt eget ansikt, for de lager ikke mer av slikt.

Moter og stiler skifter. Kanskje en dag vil den internasjonale brutalismen få sin avløsning, kanskje til og med blir det på nytt tillatt med utsmykning og fordums sensualitet i uttrykket, men jeg ser ikke tegn til det. Desto større grunn for en bygd og en by til å ta vare på det ansikt de har.

I løpet av min levetid har mange norske byer og tettsteder fått en hensynsløs medfart, og skamfært det egne ansiktet. Vi kan se når vi reiser at landsbyer og småbyer på det europeiske kontinentet og på De britiske øyer ofte har klart seg bedre, til tross for at kapitalkreftene er like sterke der. Forklaringen kan være at tradisjonen og den kulturelle motstandskraften har vært mer robust. Jeg håper på et Norge med kulturell motstandskraft. Og en riksantikvar med blikk for det vesentlige, med handlekraft.

ULF ANDENÆS